

МАКРОЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРШІ ОЗНАКИ ВИХОДУ З КРИЗИ

Наукові праці МАУП, 2001, вип. 1, с. 12–14

Нинішнє економічне пожвавлення в Україні розпочалося зі збільшення інвестицій (капітальних вкладень) в основні фонди у 1998 р. на 6,1 % після їх зменшення протягом 1991–1997 рр. майже в 5 разів. Подолання негативної динаміки капітальних вкладень було закріплене в 1999–2000 рр.: вони зросли на 2,9 % за 1999 р. і на 14,1 % за 9 місяців 2000 р. У 1999 р. досягнуто зростання валової продукції промисловості на 4,3 % після її падіння протягом 1991–1998 рр. наполовину. За 10 місяців 2000 р. випуск промислової продукції збільшився на 11,9 %, сільськогосподарської — на 2,1 %, валовий внутрішній продукт зріс на 5,1 % [2, с. 25, 118].

Інвестиції є неодмінною умовою економічного й соціального розвитку країни. У поєднанні з інноваціями — технологічним оновленням, реструктуризацією та диверсифікацією виробництва — вони підвищують її економічну й соціальну ефективність і конкурентоспроможність. У свою чергу, збільшення інвестицій забезпечується зростанням валового внутрішнього продукту, зокрема тієї його частини, яка використовується на нагромадження.

Основним джерелом інвестицій в основні фонди в будь-якій постіндустріальній країні, у тому числі Україні, є амортизаційні відрахування. Згідно з теорією відтворення, існує тенденція зростання частки цих відрахувань у валових капітальних вкладеннях. Тому велике значення має державна амортизаційна політика як складова інвестиційної та інноваційної політики.

Має бути законодавчо закріплене використання амортизаційного фонду тільки за його призначенням. Потрібно нарешті прийняти закон про амортизацію — єдиний замість декількох, якими вона нині суперечливо й неефективно регулюється.

Другим джерелом інвестицій, у тому числі капітальних вкладень, є прибуток підприємств. Інвестиційна активність визначається реальною прибутковістю економіки. Українська ж економіка нині низькоприбуткова. Більше того, її прибутковість падає, а натомість зростає збитковість (таблиця).

Зменшення обсягу прибутку в 90-х роках відбувалося внаслідок спаду обсягу виробництва, тінізації економіки й того, що не вся продукція реалізовувалася (знаходила попит), а в реалізації високою була частка бартеру (натурального обміну). Його застосовували не тільки вимушено через масові неплатежі, спричинені відсутністю належної фінансової дисципліни та майнової відповідальності за борги, а й для того, щоб уникнути оподаткування та полегшити розкрадання прибутку державних і колективних підприємств. Нормальний ринок має бути прозорим, а бартер і взаємозаліки затемнюють його, уможливаючи таким чином зловживання.

Прибуток нині є джерелом самофінансування, інвестицій лише на окремих високорентабельних підприємствах. За сучасних умов неефективної податкової системи, масової збитковості виробництва й масових неплатежів прибуток як джерело

Прибутковість української економіки в 1995–1999 рр., млрд грн. [1, с. 72, 73]

Показник	Роки				
	1995	1996	1997	1998	1999
Прибутки	19,8	19,3	20,8	17,3	21,1
Збитки	1,0	4,9	7,0	13,9	13,7
Різниця прибутків і збитків	18,8	14,4	13,8	3,4	7,4

капітальних вкладень у країні в цілому є меншим порівняно з амортизаційним фондом. Зі зростанням виробництва й підвищенням його рентабельності за рахунок зниження питомих витрат завдяки ринковій конкуренції та технічному прогресу роль прибутку як інвестиційного джерела зростатиме.

Амортизаційні відрахування та прибуток — це власні кошти підприємств, і саме вони фактично становлять основну частину інвестицій. Так, за перше півріччя 2000 р., за даними Державного комітету статистики, структура джерел фінансування капітальних вкладень була такою (% до підсумку, округлено): власні кошти підприємств — 70, заощадження населення — 10, бюджетні кошти (державного та місцевих бюджетів) — 10, кошти іноземних інвесторів і кредити іноземних банків — 7, кредити українських банків — 3.

Економічно здорова інвестиційна система базується на акумуляції заощаджень населення й тимчасово вільних коштів підприємств через банки, кредитний і фондовий ринки. Значення цих ринків полягає в тому, що вони підвищують мобільність інвестиційних ресурсів.

Банківська система України як інтегрований чинник національної ринкової інфраструктури перебуває ще на початковій стадії свого становлення. Комерційних банків іще мало, тому вони не справляють належного позитивного впливу на економічну ситуацію в країні. Їх статутний капітал дуже малий, і вони не користуються належною довірою. Ринок довготермінових (інвестиційних) кредитів дуже обмежений, а процент за кредит надто високий. Величезними є й масштаби позабанківського грошового обігу.

З метою перетворення довготермінових банківських кредитів на реальне та ефективне джерело інвестицій слід припинити надання державних кредитів (а по суті — дотацій) неефективним підприємствам, активізувати практику визнання банкрутств підприємств і прийняття ефективних заходів щодо їх подальшого функціонування чи ліквідації.

Потрібно також відмовитися від практики надання іноземних кредитів підприємствам під гарантії уряду як такої, що знімає відповідальність із підприємств-позичальників і створює невинуватене додаткове навантаження на державний бюджет. Підприємства самі мають гарантувати ефективне використання кредитів як іноземних, так і українських банків і їх повернення з виплатою процентів за рахунок власних прибутку чи майна.

Організаційна структура фондового ринку вже склалася: функціонують Українська фондова

біржа й сотні позабіржових організацій. Більше того, можливості цієї структури перевищують той невеликий обсяг операцій, який фактично є на цьому ринку. Практично відсутній вторинний ринок акцій. Український фондовий ринок, на відміну від фондових ринків розвинених країн, поки що майже винятково являє собою приватизаційний механізм, а не інвестиційний, яким він ще має стати.

Процес акціонування державних підприємств здійснюється адміністративними методами. Через це акції, що випускаються українськими емітентами, є неліквідними. Нині в Україні валютний ринок як надійніший відвертає грошовий капітал від ринку кредиту та фондового ринку.

Пересічні українські громадяни досі позбавлені можливості інвестувати у виробництво свої заощадження й отримувати відповідні дивіденди через фондовий ринок. Сертифікатну приватизацію для 90 % громадян фактично було зведено до порожньої бюрократичної формальності.

Збільшення заощаджень населення та їх інвестиційне спрямування може бути забезпечене відповідною державною політикою доходів, яка має сприяти посиленню довіри до банків та інших кредитно-фінансових установ. Це стане можливим лише тоді, коли буде гарантовано повне збереження вкладених коштів і одержання сталого відсоткового доходу.

Істотному притокові зовнішніх інвестицій, як зрештою, і внутрішніх, протягом 90-х років перешкождали правова нестабільність, непослідовність і млявість ринкових реформ, непрозорість і неконкурентність приватизації, нерозвиненість ринкової інфраструктури, відсутність ринку землі, бюрократичні перешкоди та інші несприятливі умови.

Метою інвестиційної політики є стабільний соціально-економічний розвиток країни. Досягнення цієї мети потребує не лише нарощування інвестиційних ресурсів, а й підвищення економічної й соціальної ефективності їх використання через спрямування на інноваційний розвиток виробництва, створення високопродуктивних робочих місць. Передумовами для цього мають стати правова й макроекономічна стабільність, розвиток підприємництва на основі конкуренції, прозора приватизація, виважені бюджетна й податкова політика, заохочувальна амортизаційна політика, розвиток кредитного, фондового та страхового ринку, як це передбачено програмою уряду "Реформи заради добробуту".

Неодмінною умовою сталого підвищення ефективності інвестицій і господарювання взагалі є сумлінна конкуренція. Тільки цивілізоване кон-

курентне середовище сприяє тому, що кожна порція інвестицій у поєднанні з інноваціями приносить позитивний ефект (кількісну та якісну віддачу) — збільшує кількість робочих місць і обсяг продукції, знижує вартість одиниці продукції, поліпшує її якість, підвищує рентабельність виробництва, поліпшує умови праці та збільшує її продуктивність.

Значні інвестиційні ресурси можна залучити за допомогою приватизації, звичайно за умови, якщо вона стане прозорою та конкурентною.

У зв'язку з цим цікаво порівняти інвестиційну активність різних форм власності. Структура основних фондів України за формами власності на початок 1999 р. була такою (%): державна — 53,6, колективна — 44,1, приватна — 2,2, а відповідна структура капітальних вкладень за 1999 р. — 46,45 і 8 [2, с. 118, 168]. На підставі зіставлення цих двох структур можна судити про відносну інвестиційну активність державного, колективного і приватного секторів національної економіки. Коefіцієнт інвестиційної активності як відношення частки в капітальних вкладеннях до частки в основних фондах становить у державному секторі 0,9, колективному — 1, приватному — 3,6. Отже, приватний сектор набагато інвестиційно активніший порівняно з державним і колективним. Проте його частка й досі є зовсім незначною, що, до речі, свідчить про надзвичайну млявість процесу приватизації протягом 90-х років.

Вища інвестиційна активність приватного сектора порівняно з державним характерна і для інших країн. Наприклад, у Польщі, де частки державного та приватного секторів в основних фондах на кінець 1998 р. становили відповідно 55,6 і 44,4 %, а в капітальних вкладеннях за той же рік — відповідно 42,2 і 57,8 %, інвестиційна активність приватного сектора істотно вища порівняно з державним: відповідні коефіцієнти дорівнюють 1,3 і 0,75 [3, с. 514, 522].

Всебічного розвитку потребує система лізингу машин і обладнання, яка для багатьох підприємств, перш за все сільськогосподарських як найбільш інвестиційно виснажених, є ефективною формою інвестування виробництва.

Не в усі промислові підприємства доцільно вкладати кошти. У процесі структурної перебудови промисловості, реструктуризації підприємств, диверсифікації виробництва неможливо уникнути виведення з дії частини наявних виробничих потужностей, закриття (ліквідації) підрозділів підприємств і навіть цілих підприємств, безперспективних за критеріями економічної ефек-

тивності, конкурентоспроможності й екологічної безпеки. І чим швидше це буде зроблено, тим краще.

Серцевиною сучасної, цивілізованої ринкової системи, двигуном економічного розвитку є сумлінна конкуренція. В українській економіці, зокрема в промисловості, вона ще дуже слабка, що зумовлено збереженням значного рівня монополізації виробництва, надто малою часткою приватного підприємництва, а також створенням неоднакових умов господарювання для різних підприємств.

Ефективний розвиток економіки, у тому числі промисловості, потребує ефективного менеджменту ринкового типу, технологічного оновлення виробництва. Більшість нинішніх керівників промислових підприємств добре володіють адміністративними методами управління, але погано розуміють, як функціонує ринок, знають технологію виробництва значно краще, ніж попит на продукцію, яку виробляють. Тому потрібне поєднання виробничого та фінансового, інвестиційного та інноваційного менеджменту.

Ринкова система господарювання базується на конкурентній, інноваційній стратегії розвитку виробництва. Ті промислові підприємства, які з початку 90-х років обрали орієнтацію на ринок, а відтак і на здійснення активної маркетингової, інвестиційної та інноваційної політики, працюють стабільно й ефективно, не потребують державного патерналізму.

У процесі підприємницької діяльності та конкуренції на ринку виявлятимуться найефективніші форми господарювання, їх оптимальне співвідношення за формами власності, спеціалізацією та структурою, формуватимуться конкурентоспроможні системи великого, середнього та малого бізнесу. Тоді економіка, зокрема промисловість, запрацює ефективно, підприємства випускатимуть справді потрібну й конкурентоспроможну продукцію, орієнтуючись на попит та інноваційний розвиток виробництва. Економічна політика держави має всіляко сприяти цьому.

Література

1. *Статистичний щорічник України за 1999 р.* — К., 2000.
2. *Україна у цифрах у 1999 р.* — К., 2000.
3. *Rocznik statystyczny.* — Warszawa, 1999.